

FORMATIEF EN SUMMATIEF, ACHTERHAALDE TERMINOLOGIE

L.H.C. TAN
C.H.G.M. FOOLEN
M.C. POLLEMANS
G.M. VERWIJNEN

***B**ij zowel onderwijs- als studentevaluatie, wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de termen formatief en summatief. Ogenscheinlijk is er sprake van begrippen met een ondubbelzinnige betekenis. De termen worden in de praktijk van het onderwijs immers meestal zonder toelichting of nadere specificatie gebruikt. De begrippen blijken echter in verschillende betekenissen te worden gehanteerd. Dit geeft aanleiding tot onduidelijkheid en begripsverwarring.¹*

BEGRIPSVERWARRING

Zo onderscheidt men bijvoorbeeld niet alleen formatieve en summatieve evaluatie, maar wordt er ook gesproken van formatieve versus summatieve toetsen. Sommigen reserveren de begrippen voor onderwijsevaluatie, terwijl anderen er verschillende aspecten van studentevaluatie mee aanduiden. Ook worden de begrippen gehanteerd om tussentijdse evaluatie te onderscheiden van eindevaluatie. Voorts worden de begrippen toegepast om verschillende functies van evaluatieactiviteiten te omschrijven: enerzijds het gebruik voor feedbackdoeleinden (formatieve functie) en anderzijds het gebruik voor kwalificatiedoelstellingen, met andere woorden voor zak/slaagbeslissingen (summatieve functie). Kortom de betekenis van de termen formatief en summatief is minder eenduidig dan op het eerste gezicht lijkt.

HERKOMST TERMEN

De termen werden in de onderwijskunde geïntroduceerd door Scriven in 1967 en korte tijd later ook door Bloom.²⁻⁴ Scriven introduceerde de termen in het kader van onderwijsontwikkeling; Bloom voerde de termen in bij studentevaluatie. Deze vrijwel gelijktijdige introductie op twee verschillende terreinen van het onderwijs vormde een eerste bron van verwarring.

Bij beide auteurs waren de begrippen verbonden met een koppeling tussen enerzijds het tijdstip van evaluatie in de opleiding en anderzijds de functie of het gebruiksdoel van de evaluatiegegevens.

Formatieve evaluatie wordt gedefinieerd als evaluatie tijdens de ontwikkeling van een onderwijsprogramma of gedurende het leerproces van een student, met als doel om lacunes op te sporen en zonodig bij te sturen (feedbackdoel). Summatieve evaluatie is eindevaluatie, bedoeld om informatie te verschaffen op grond waarvan beslissingen genomen kunnen worden (kwalificatiedoel). Bij onderwijsevaluatie betreft dit beslissingen omtrent het al dan niet gebruiken van een bepaald onderwijsprogramma en bij studentevaluatie gaat het om het nemen van zak/slaagbeslissingen op grond van informatie over de mate waarin de student de onderwijsdoelstellingen heeft bereikt.

Deze dubbele betekenis die aan de termen formatief en summatief werd gegeven, vormde een tweede bron van verwarring.

L.H.C. Tan
Socioloog
Projectleiding Uitvoerend
Bureau landelijk
Samenwerkingsverband-IOH

C.H.G.M. Foleen
Huisarts
Medewerker Uitvoerend
Bureau landelijk
Samenwerkingsverband-IOH

M.C. Pollemans
Arts, onderwijskundige
Projectleiding Uitvoerend
Bureau landelijk
Samenwerkingsverband-IOH

G.M. Verwijnen
Huisarts
Project Evaluatie Studieresultaten
Faculteit der Geneeskunde
Rijksuniversiteit Limburg

Correspondentieadres:
Uitvoerend Bureau landelijk
Samenwerkingsverband-IOH
Vakgroep Huisartsgeneeskunde
Rijksuniversiteit Utrecht
Bijlhouwerstraat 6
3511 ZC Utrecht

EVALUATIE OOK EDUCATIEF

Blooms invoering van het onderscheid formatief/summatief op het gebied van student-evaluatie heeft overigens niet alleen verwarring opgeleverd. Tot dan toe heerste de opvatting dat evaluatie gericht moest zijn op het nemen van zak/slaagbeslissingen. Dat er ook een educatief gebruiksdoel aan verbonden zou kunnen worden, was een nieuw gezichtspunt.

BRUIKBAARHEID

De koppeling van tijdstip van evalueren en gebruiksdoel van de evaluatiegegevens heeft meer verwarring dan helderheid geschapen. In de praktijk van het onderwijs ontstonden evaluatietoepassingen, waarbij deze koppeling werd losgelaten. Bovendien ontwikkelden zich ook toepassingen waarbij de scheiding tussen 'formatief' en 'summatief' werd verlaten. Dit wordt duidelijk geïllustreerd door de ontwikkeling van het evaluatiesysteem van de Medische Faculteit Maastricht.⁵ De daar geïntroduceerde voortgangstoets is als een typisch voorbeeld van een eindevaluatie op te vatten. De toets is inhoudelijk immers afgestemd op het eind van de opleiding. Bij deze toets zou dus het predikaat summatief passen. Ondanks deze afstemming op de einddoelstellingen van de opleiding wordt de toets echter ook gedurende de opleiding afgenomen, waardoor de toets volgens Scriven en Bloom onder de noemer formatief zou vallen. De toets vervult in Maastricht een belangrijke functie bij het nemen van zak/slaagbeslissingen over studenten, dat wil zeggen dat de toets een summatief gebruiksdoel heeft. Om het nog

ingewikkelder te maken, speelt de Maastrichtse voortgangstoets ook een belangrijke rol als feedbackinstrument naar studenten en docenten. Hier zou men weer de term formatief moeten hanteren, zowel in de zin van Scriven (onderwijsevaluatie) als in de zin van Bloom (studentevaluatie).

De terminologische verwarring beperkt zich echter niet tot Maastricht. Ook het landelijk Samenwerkingsverband van het Interfacultair Overleg Huisartsgeneeskunde (SV-IOH), dat zich bezighoudt met de ontwikkeling van een landelijk toepasbaar toetsings- en evaluatiesysteem ten behoeve van de beroepsopleiding tot huisarts, werd ermee geconfronteerd.^{6,7}

Voor de kennis- en vaardigheidentoetsen van het Samenwerkingsverband geldt dat eenzelfde soort toets kan worden afgenomen op verschillende tijdstippen in de opleiding, dat wil zeggen tussentijds en/of aan het eind van de opleiding. Daarnaast kunnen de toetsgegevens van eenzelfde toets verschillende gebruiksdoelen hebben. Bijvoorbeeld: het gebruik van de gegevens voor gerichte feedback (over de competentie van de huisarts-in-opleiding en over het gegeven onderwijs) of voor het nemen van zak/slaagbeslissingen.

Beide voorbeelden maken duidelijk dat de begrippen formatief/summatief in de huidige evaluatiepraktijk niet meer voldoen.

VIJF BASALE EVALUATIEVRAGEN

In plaats van het hanteren van de begrippen formatief/summatief om tijdstip en gebruiksdoel van evaluatieactiviteiten aan te geven, is het duidelijker om bij het definiëren van evaluatieactiviteiten uit te gaan van de volgende vijf basisvragen:

- *wat* of waarover wordt geëvalueerd?
- *waarom* wordt dat gedaan?
- *hoe* gebeurt het?
- *wanneer* vindt het plaats en
- door *wie* wordt het uitgevoerd?⁸

Bij de WAT vraag gaat het enerzijds om het onderwerp waar de evaluatieactiviteit zich op richt en anderzijds om de kenmerken die aan dat onderwerp gemeten worden. De

onderwerpen van toetsing kunnen onderwijsprogramma's, studenten, maar ook combinaties van beide zijn. Is het onderwerp eenmaal vastgesteld dan moet men zich beraden over de kenmerken of aspecten die aan het betreffende onderwerp gemeten worden. Dat zijn bijvoorbeeld kennis en vaardigheden van studenten of, als het om een onderwijsprogramma gaat, de waardering van dat programma door de studenten of de gemiddelde resultaten op een studietoets van de deelnemers aan dat programma.

De *WAAROM* vraag betreft de kwestie van het gebruiksdoel van de evaluatiegegevens. Gaat het bijvoorbeeld om bijsturende feedback, om kwalificatiebeslissingen of een combinatie van beide? Elke toets kan in principe beide functies vervullen.

De *HOE* vraag betreft enerzijds het meet-instrumentarium dat men gebruikt om de bedoelde gegevens te verzamelen, en anderzijds de wijze waarop de resultaten beoordeeld worden. De keuze voor het instrumentarium en de normering is afhankelijk van het antwoord op de eerste twee vragen.

Bij de *WANNEER* vraag moet worden beantwoord op welk tijdstip in de opleiding de evaluatie plaatsvindt: vooraf, tussentijds, achteraf of combinaties hiervan.

Bij de *WIE* vraag tenslotte moet vastgesteld worden hoe de verantwoordelijkheden en taken ten aanzien van de evaluatieactiviteit zijn verdeeld. Wie is er bijvoorbeeld verantwoordelijk voor de inhoud, de constructie, de afname en dergelijke? Ook het onderzoek naar de kwaliteit van de evaluatie zelf mag niet vergeten worden. Wordt alles in één hand gelegd of worden taken en verantwoordelijkheden verdeeld of gedelegeerd en zo ja op welke wijze.

De vijf hiervoor beschreven basisvragen vormen een kader waarmee elke evaluatieactiviteit helder en ondubbelzinnig kan worden gedefinieerd.

LITERATUUR

1. Hofstee WKB. Evaluatie: een methodologische analyse. Tijdschrift voor Onderwijsresearch 1982; 7: 193-202.
2. Scriven M. The methodology of evaluation. In: Tyler RW, Gagné RM, Scriven M, eds. Perspectives of curriculum evaluation. AREA Monograph series on curriculum evaluation no 1. Chicago: Rand McNally, 1967.
3. Bloom BS, Hastings JTh, Madaus GF. Handbook on formative and summative evaluation of student learning. New York: McGraw-Hill, 1971.
4. De Corte E. Evaluatie van het didactisch handelen. In: Vroon AG, Everwijn SEM, eds. Handboek voor de onderwijspraktijk. Deel 4. Deventer: Van Loghum-Slaterus, 1978.
5. Verwijnen GM, Imbos Tj. Het evaluatiesysteem van de faculteit der geneeskunde, voorzieningen en verdere ontwikkelingen. Maastricht: Project Evaluatie Studieresultaten, 1982; Interne notitie: PES publicatie nr. 1.
6. Pollemans MC, Van Geldorp G, Tan LHC. Naar kwaliteitsbewaking van de beroepsopleiding tot huisarts. Medisch Contact 1988; 43: 1429-30.
7. Tan LHC, Foolen CHGM, Pollemans MC. Notitie over de termen formatief en summatief. Utrecht: Uitvoerend Bureau landelijk Samenwerkingsverband-IOH, 1990; Interne notitie UB 1808-295.
8. Verwijnen GM, Imbos Tj, Van Leeuwen YD, Sprooten MABJ. Guidelines for the design and development of an evaluation system in a medical school. Maastricht: Project Evaluatie van Studieresultaten, 1982; Interne notitie ten behoeve van de International visitors workshop in problem based education.